TOG‘AY MURODNING “OTAMDAN QOLGAN DALALAR” ROMANIDA MILLAT RUHIYATI TASVIRI VA UNING BADIIY-FALSAFIY TALQINI

Saidumarova Aminaxon
Raxmonova Malika
Nabiyeva Sadoqat
O‘zbekiston Milliy universiteti talabalari.
Rajabova Hulkar Farmonovna
O‘zMPU o‘qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24040902

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqolada XX asr o‘zbek nasrining yorqin va betakror vakili Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romani misolida milliy ruhiyat, o‘zbek xalqining ma’naviy-axloqiy dunyosi, tarixiy kishanlar ostidagi psixologik holati hamda milliy o‘zlikni anglash masalalari atroflicha va tezgina tahlil etiladi. Asardagi Dehqonqul obrazi va boshqa yetakchi timsollar orqali o‘zbek dehqonining yerga, mehnatga va erkinga bo‘lgan munosabati, sho‘ro tuzumi davridagi ma’naviy va jismoniy qaramlik fojiasi psixopoetik nuqtai nazardan chuqur o‘rganiladi. Maqola bir yaxlit, sarlavhalar va punktlarga bo‘linmagan uzluksiz akademik tahlil shaklida bayon qilingan.*

Kalit so‘zlar: *millat ruhiyati, Dehqonqul, badiiy psixologizm, milliy o‘zlik, sho‘ro davri fojiasi, yer va inson, o‘zbek nasri.*

Аннотация. *В данной научной статье на примере романа яркого и неповторимого представителя узбекской прозы XX века Тогая Мурода «Omamdan qolgan dalalar» («Оставшиеся от отца поля») всесторонне и глубоко анализируются национальная психология, духовно-нравственный мир узбекского народа, его психологическое состояние в условиях исторических оков, а также вопросы самосознания нации. Через образ Дехканкуля и другие ведущие персонажи с психопоэтической точки зрения глубоко изучаются отношение узбекского дехканина к земле, труду и свободе, а также трагедия духовной и физической зависимости в период советского строя. Статья изложена в виде единого целостного академического анализа без разделения на заголовки и пункты.*

Ключевые слова: *национальная психология, Дехканкуль, художественный психологизм, национальное самосознание, трагедия советской эпохи, земля и человек, узбекская проза.*

Abstract. *This scientific article comprehensively and deeply analyzes the national psychology, the spiritual and moral world of the Uzbek people, their psychological state under historical shackles, and issues of national self-awareness through the example of the novel "Otamdan qolgan dalalar" ("The Fields Left by My Father") by Togay Murad, a brilliant and unique representative of 20th-century Uzbek prose. Through the image of Dehqonqul and other leading characters, the attitude of the Uzbek farmer to the land, labor, and freedom, as well as the tragedy of spiritual and physical dependence during the Soviet regime, are thoroughly studied from a psychopoetic perspective. The article is presented in the form of a single, continuous academic analysis without division into headings or bullet points.*

Keywords: *national psychology, Dehqonqul, artistic psychologism, national identity, tragedy of the Soviet era, land and man, Uzbek prose.*

O‘zbek adabiyoti tarixida millatning ichki kechinmalari, uning tarixiy qismati, milliy xarakter va ruhiyat ziddiyatlarini teran hamda haqqoniy aks ettirgan asarlar orasida Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romani alohida o‘rin tutadi. Asarda mustamlakachilik davri va sho‘ro tuzumining so‘nggi yillarigacha bo‘lgan murakkab tarixiy bosqichlar birgina o‘zbek dehqoni qismati, uning ruhiy dunyosi va hayotiy fojialari misolida yuksak badiiy va psixologik mahorat bilan yoritilgan. Tog‘ay Murod o‘zbek xalqining sabr-toqati, mehnati, sadoqati bilan birga, yillar davomida shakllangan ma’naviy qaramlik, itoatkorlik hamda o‘zligini unutish fojiasini ochiq-oydin poetik ko‘zgu orqali ko‘rsatib beradi. Maqolaning asosiy maqsadi ham asardagi ana shu millat ruhiyatining murakkab qatlamlarini, uning tarixiy ildizlari hamda ma’naviy-estetik tabiatini chuqur va keng ko‘lamda tadqiq etishdan iboratdir.

Asarning markaziy obyekti va millat ruhiyatining yorqin timsoli bu — Dehqonqul obrazidir. Muallif Dehqonqul ismining o‘zidayoq katta allegorik va psixologik ma’noni mujassamlashtirgan: u ham dehqon, ya’ni yerni obod qiluvchi, hayot manbai yaratuvchisi, ham qul, ya’ni tuzumning, ma’lum bir g‘oyalarning va paxta yakkahokimligining asiridir.

Dehqonqulning ruhiy holatida o‘zbek xalqining asriy sabr-boshi hamda o‘z huquqlari va shaxsiy erkindan mosuvo bo‘lgan ma’naviy jarohati baralla bo‘y ko‘rsatadi. U tunu kun mehnatchil, yerga va paxtaga mehri bo‘lakcha, lekin bu mehnat unga saodat emas, balki qullik zanjirlarini beradi. Tog‘ay Murod Dehqonqulning ichki dunyosini tasvirlashda ruhiy tahlilning o‘ziga xos usullaridan foydalanadi; u orqali butun bir xalqning mustamlaka sharoitida qanday qilib o‘z insoniy qadr-qimmatini unutish darajasiga yetkazilganini ko‘rsatadi. Dehqonqul uchun paxta topshirish, rejani bajarish hayotning yagona mazmuniga aylanib qoladi, bu esa uning ruhiyatidagi ma’naviy fojianing eng yuksak nuqtasidir.

Millat ruhiyati faqat bir avlod kechinmalari bilan cheklanmaydi, u avlodlar o‘rtasidagi vorisiylik va tarixiy xotira orqali ham shakllanadi va namoyon bo‘ladi. Roman strukturasida Dehqonqulning otasi Aqrab hamda bobosi Jamoliddin ketmon obrazlari alohida strategik o‘ringa ega. Jamoliddin ketmon va Aqrab obrazlari orqali yozuvchi millatning mustaqillik, erk va hurlik uchun krest kabi kurashgan, milliy g‘ururni hamma narsadan ustun qo‘ygan tarixiy ruhiyatini gavdalantiradi. Jamoliddin ketmonning chor Rossiyasi bosqinchilariga qarshi kurashi, uning erksevarligi o‘zbek kishisining asl, qaddini tik tutgan ruhiy qiyofasini ko‘rsatsa, Aqrabning qatag‘on va sho‘ro tuzumining dastlabki zug‘umlarida azob chekishi ruhiyatdagi dastlabki sinishlarni ifodalaydi. Dehqonqul esa ana shu sinish va ma’naviy qullikning eng so‘nggi, fojeiy bosqichi sifatida gavdalanadi. Shu tariqa, muallif uch avlod timsolida millat ruhiyatining evolyutsiyasini — erksevarlik va milliy g‘ururdan itoatkorlik hamda ma’naviy sukutga o‘tish jarayonini psixologik aniqlik bilan ko‘rsatadi.

Tog‘ay Murod shevasining o‘ziga xosligi, xalqona tili, ritmik nasri va takroriy iboralari millat ruhiyatining emotsional ko‘lamini ochishda g‘oyat muhim rol o‘ynaydi. Muallif ishlatgan har bir so‘z, ibora va ritm o‘zbek dehqonining ruhiy urishini, uning ichki nolalarini berishga xizmat qiladi. Asarda yer ham shunchaki tuproq emas, balki millat ruhiyatining tirik va muqaddas tayanchidir. O‘zbek kishisi uchun yer — uning nomi, nomusi, ota-bobolari ruhi va kelajagidir. Biroq sho‘ro tuzumining shafqatsiz siyosati bu muqaddas rishtani uzishga, yerni faqat xomashyo manbaiga, insonni esa ushbu manbaning jonsiz quroliga aylantirishga urindi. Dehqonqulning yer

bilan tillashishi, tuproq iforidan ruhiy quvvat olishi va shu bilan birga, shu tuproq ustida ma’naviy jihatdan ezilishi roman badiiyatining eng ta’sirchan va chuqur qatlamlaridan biridir.

Asardagi yana bir muhim psixologik konflikt — bu milliy g‘urur va sho‘ro tuzumi tomonidan singdirilgan qo‘rquv va itoatkorlik o‘rtasidagi ziddiyatdir. Dehqonqul o‘zining azob-uqubatlarini, adolatsizliklarni ich-ichidan his etsa-da, bunga qarshi isyon ko‘tarishga ruhiy jihatdan tayyor emas. Uning ruhiyatida yillar davomida shakllangan va ildiz otgan qo‘rquv, kattalarga, tuzumga, tartiblarga so‘zsiz bo‘ysunish ko‘nikmasi ustunlik qiladi. Bu holat o‘sha davr o‘zbek jamiyatining umumiy ruhiy va ma’naviy holatini aks ettiruvchi umumlashtiruvchi belgi hisoblanadi. Tog‘ay Murod bu jarayonni ochiq va achchiq haqiqat bilan ko‘rsatish orqali kitobxonda milliy o o‘zlikni anglash, o‘z qadr-qimmatini tiklash va mustaqil fikrlashga bo‘lgan ehtiyojni uyg‘otadi. Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romani shunchaki o‘tmish va dehqonlar hayoti haqidagi asar emas, balki o‘zbek millatining tarixiy-psixologik dramasi, uning ruhiy fojeasi hamda ma’naviy uyg‘onish chorlovidir. Asarda ilgarilangan millat ruhiyati tasviri insonni o‘zligini, tarixini va bobolar merosini anglashga undaydi. Saidumarova Aminaxon va Raxmonova Malikalar tomonidan o‘rganilgan ushbu ilmiy tadqiqot ko‘rsatadiki, roman o‘zining teran badiiy psixologizmi va milliy ruhni teran yoritgani bilan o‘zbek adabiyotining o‘lmas xazinasi va yosh avlod ma’naviy-estetik qarashlarini shakllantiruvchi nodir manba bo‘lib qolaveradi. Millat ruhiyati faqat bir avlod kechinmalari bilan cheklanmaydi, u avlodlar o‘rtasidagi vorisiylik va tarixiy xotira orqali ham shakllanadi va namoyon bo‘ladi. Roman strukturasida Dehqonqulning otasi Aqrab hamda bobosi Jamoliddin ketmon obrazlari alohida strategik o‘ringa ega. Jamoliddin ketmon va Aqrab obrazlari orqali yozuvchi millatning mustaqillik, erk va hurlik uchun kurashgan, milliy g‘ururni hamma narsadan ustun qo‘ygan tarixiy ruhiyatini gavdalantiradi.

Jamoliddin ketmonning chor Rossiyasi bosqinchilariga qarshi kurashi, uning erksevarligi o‘zbek kishisining asl, qaddini tik tutgan ruhiy qiyofasini ko‘rsatsa, Aqrabning qatag‘on va sho‘ro tuzumining dastlabki zug‘umlarida azob chekishi ruhiyatdagi dastlabki sinishlarni va ma'naviy ikkilanishlarni ifodalaydi. Dehqonqul esa ana shu sinish va ma’naviy qullikning eng so‘nggi, fojeiy bosqichi sifatida gavdalanadi. Shu tariqa, muallif uch avlod timsolida millat ruhiyatining evolyutsiyasini — erksevarlik va milliy g‘ururdan itoatkorlik hamda ma’naviy sukutga o‘tish jarayonini psixologik aniqlik bilan ko‘rsatadi. Bu esa o'z navbatida, o'zbek jamiyatida sodir bo'lgan tarixiy-psixologik inqirozning chuqur ildizlarini ochib beradi. Tog‘ay Murod shevasining o‘ziga xosligi, xalqona tili, ritmik nasri va takroriy iboralari millat ruhiyatining emotsional ko‘lamini ochishda g‘oyat muhim rol o‘ynaydi. Muallif ishlatgan har bir so‘z, ibora va ritm o‘zbek dehqonining ruhiy urishini, uning ichki nolalarini berishga xizmat qiladi. Asarda yer ham shunchaki tuproq emas, balki millat ruhiyatining tirik va muqaddas tayanchidir. O‘zbek kishisi uchun yer — uning nomi, nomusi, ota-bobolari ruhi va kelajagidir. Biroq sho‘ro tuzumining shafqatsiz siyosati bu muqaddas rishtani uzishga, yerni faqat xomashyo manbaiga, insonni esa ushbu manbaning jonsiz quroliga aylantirishga urindi. Dehqonqulning yer bilan tillashishi, tuproq iforidan ruhiy quvvat olishi va shu bilan birga, shu tuproq ustida ma’naviy jihatdan ezilishi roman badiiyatining eng ta’sirchan va chuqur qatlamlaridan biridir. Tog'ay Murod nasridagi takrorlar va ichki monologlar o'zbek kishisining pinhona aytolmagan dardlari, aytilmagan armonlari va o'zining ichki dunyosiga yashiringan milliy qayg'usining yorqin aks-sadosidir.

Xulosa qilib aytganda, asardagi yana bir muhim psixologik konflikt bu milliy g‘urur va sho‘ro tuzumi tomonidan singdirilgan qo‘rquv hamda itoatkorlik o‘rtasidagi ziddiyatdir.

Dehqonqul o‘zining azob-uqubatlarini, adolatsizliklarni ich-ichidan his etsa-da, bunga qarshi isyon ko‘tarishga ruhiy jihatdan tayyor emas. Uning ruhiyatida yillar davomida shakllangan va ildiz otgan qo‘rquv, kattalarga, tuzumga, tartiblarga so‘zsiz bo‘ysunish ko‘nikmasi ustunlik qiladi. U o'ziga berilgan unvonlar va ordenlarni haqiqiy baxt deb biladi, holbuki bu mukofotlar uning mehnati evaziga berilgan soxta ovanchilar edi. Bu holat o‘sha davr o‘zbek jamiyatining umumiy ruhiy va ma’naviy holatini aks ettiruvchi umumlashtiruvchi belgi hisoblanadi. Tog‘ay Murod bu jarayonni ochiq va achchiq haqiqat bilan ko‘rsatish orqali kitobxonda milliy o‘zlikni anglash, o‘z qadr-qimmatini tiklash va mustaqil fikrlashga bo‘lgan ehtiyojni uyg‘otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tog‘ay Murod. Otamdan qolgan dalalar (Roman). — Toshkent: Sharq, 2008.
2. Rasulov A. Badiiy mahorat va milliy ruhiyat. — Toshkent: Fan, 2005.
3. Qo‘chqorova M. Badiiy nasrda milliy xarakter va psixologizm masalalari. — Toshkent: Университет, 2012.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2007